

DOBROVOLNÍCTVO AKO VÝZVA PRE VZDELÁVANIE V SOCIÁLNEJ PRÁCI

BROZMANOVÁ GREGOROVÁ ALŽBETA

Pedagogická fakulta Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici

Abstrakt

Príspevok poukazuje na rozličné možnosti začlenenia problematiky dobrovoľníctva do vzdelávania sociálnych pracovníkov a pracovníčok. Na základe analýzy empirických zistení výskumu „Dobrovoľníctvo na Slovensku – výskumné reflexie“ autorka poukazuje na výzvy v oblasti dobrovoľníctva, na ktoré by mala reagovať aj sociálna práca a pregraduálna príprava sociálnych pracovníkov a pracovníčok.

Kľúčové slová

Dobrovoľníctvo. Vzdelávanie. Sociálna práca.

Abstract

The contribution deals with different views on volunteering as a part of education in social work. It presents empirical findings from research “Volunteering in Slovakia – research reflections” and analyzes recommendation in volunteering, which should be reflecting in education of social workers.

Key words

Volunteering. Education. Social work.

Úvod

Dobrovoľníctvo a sociálna práca majú spoločné historické, spoločenské, kultúrne i etické východiská. Možno konštatovať, že v priebehu vývoja sociálnej práce sa mnohé služby poskytované dobrovoľníkmi a dobrovoľníčkami stali službami poskytovanými profesionálmi. Od počiatkov profesionalizácie sociálnej práce zároveň nachádzame príklady vzájomnej spolupráce dobrovoľníkov s profesionálmi pri riešení mnohých sociálnych problémov jednotlivcov, rodín či komúnit. Na druhej strane v posledných rokoch dochádza k deprofesionalizácii sociálnych služieb a snahe zapájať laikov a neprofesionálov do riešenia mnohých sociálnych problémov.

1. Dobrovoľníctvo ako výzva pre prax sociálnej práce

V súčasnosti sa dobrovoľníctvo stáva výzvou pre sociálnu prácu vo všetkých rovinách jej ponímania. Handy a Hustinx (2009, s. 549) uvádzajú, že sociálna práca vníma dobrovoľníctvo ako súčasť každodenného života. V tomto zmysle je možné dobrovoľníctvo považovať za jeden z nástrojov naplňovania poslania sociálnej práce. Ako uvádza Matulayová (2011, s. 10-11), „podpora rozvoja dobrovoľníctva u obyvateľov sa ukazuje ako jedna z možností riešenia sociálnych problémov súčasnosti“.

Na skutočnosť, že dobrovoľníctvo je v oblasti sociálnej práce výskumnou témou, poukázali odborníci a odborníčky na vedeckej konferencii v Prešove v decembri 2011 „Dobrovoľníctvo ako výskumná téma sociálnej práce a sociológie“.

V praktickej rovine sociálnej práce možno identifikovať výzvy pre sociálnu prácu vo viacerých oblastiach.

Prvú oblasť predstavujú tzv. nové trendy, ktoré je potrebné reflektovať pri práci s dobrovoľníkmi a dobrovoľníčkami. Dobrovoľníctvo nie je len vecou individuálneho rozhodnutia a konania, ale je to sociálny jav, ktorý je historicky, kultúrne a organizačne

podmieneny. Modernizácia spoločnosti zasahuje teda aj do oblasti dobrovoľníctva. V tejto oblasti produkuje nové trendy a štýly dobrovoľníctva, ktoré identifikujú odborníci a odborníčky vo viacerých krajinách.

Evans a Saxton (2005) identifikovali v správe o meniacej sa podobe dobrovoľníctva v 21. storočí deväť kľúčových trendov, ktoré určujú a budú určovať zmeny v oblasti dobrovoľníctva v nasledujúcich desaťročiach:

- Nárast počtu tzv. znalostných (brain) dobrovoľníkov a dobrovoľníčok. Téma, ktorá sa vzťahuje takmer ku všetkým trendom a úvahám o budúcnosti dobrovoľníctva, je, že „dobrovoľníci robia dobrovoľníctvo stále viac sami pre seba“.
- Vzostup počtu tzv. vecne stimulovaných (cause-driven) dobrovoľníkov a pomalý pokles časovo stimulovaných (time-driven) dobrovoľníkov.
- Vzostup počtu tzv. sebeckého dobrovoľníka.
- Narastá potreba profesionalizácie manažmentu dobrovoľníkov a dobrovoľníčok.
- Vnímanie dobrovoľníctva ako továrne na komunitný sociálny kapitál. Dobrovoľníctvo ľudí spája, pomáha im poznať svojich susedov a kolegov, je príležitosťou spoznať jeden druhého.
- Nárast počtu mladých aktivistov a pokles počtu mladých dobrovoľníkov. Mladí ľudia chcú byť stále viac nielen dobrovoľníkmi, ale aktívnymi občanmi v lokálnom či globálnom kontexte. Mládežnícke dobrovoľníctvo má úplne iný imidž, ktorý je spojený s aktivizmom alebo pro-aktivizmom.
- Nárast počtu firemných dobrovoľníkov hľadajúcich nové skúsenosti.
- Zapojenie sa do dobrovoľníctva je závislé na tom, v akej životnej etape sa človek nachádza a či je schopný venovať v tejto fáze čas alebo skôr peniaze.
- Produktizácia dobrovoľníctva. Dobrovoľnícka skúsenosť má byť „zabalená“ a ponúknutá ako produkt, pri ktorom bude dobrovoľník rozumieť, koľko času je potrebné venovať, ako dlho, aké sú prínosy aktivity pre neho a pre prijímateľov.

Uvádzané trendy v dobrovoľníctve sú odrazom toho, že dnešní dobrovoľníci a dobrovoľníčky sa významne líšia od svojich predchodcov. Ako uvádzajú Frič a Pospíšilová (2010), bežne je prebiehajúca metamorfóza dobrovoľníkov a dobrovoľníčok zachycovaná pomocou rozlíšenia medzi tradičnými a novými dobrovoľníkmi, respektíve medzi starým (tradičným) a novým typom, vzorcom či štýlom dobrovoľníctva. Kým klasický štýl dobrovoľníctva je možné charakterizovať ako koherentný a stabilný, nový typ je skôr nepredvídateľný, fragmentovaný a nestály. Klasický štýl dobrovoľníctva je inšpirovaný kolektívnymi identitami a tradičnými rolami, kým nový štýl dobrovoľníctva je záležitosťou osobných preferencií.

Podľa záverov z realizovaného výskumu o dobrovoľníctve na Slovensku (Brozmanová Gregorová at al., 2012) sú niektoré z uvádzaných trendov v našich podmienkach len okrajovou záležitosťou a na Slovensku stále prevláda skôr tradičný štýl dobrovoľníctva. Ich nástup je však záležitosťou ďalšieho obdobia a najmä pri práci s mladými dobrovoľníkmi a dobrovoľníčkami je potrebná ich náležitá reflexia.

Výsledky výskumu „Dobrovoľníctvo na Slovensku – výskumné reflexie“ (Brozmanová Gregorová at al., 2012) poukazujú aj na ďalšie trendy v oblasti dobrovoľníctva, ktoré nachádzajú svoj odraz v sociálnej práci:

- *Najväčšou oblasťou pôsobenia dobrovoľníkov a dobrovoľníčok na Slovensku je oblasť sociálnych služieb pre rôzne cieľové skupiny.* V tejto oblasti pôsobí takmer štvrtina všetkých formálnych dobrovoľníkov a dobrovoľníčok. Vyššie zastúpenie dobrovoľníkov a dobrovoľníčok v tejto oblasti v porovnaní s predchádzajúcimi výskumami možno pripísať jednak samotnému rozvoju tejto oblasti v poslednom období v našich podmienkach, ale aj

rozvoju dobrovoľníctva v tejto sfére. Mnohé organizácie zaradené do tejto oblasti pracujú na dobrovoľníckej báze, ale je zrejmý aj rozvoj manažovaných dobrovoľníckych programov ako súčasť zvyšovania kvality sociálnych služieb najmä v zariadeniach sociálnych služieb.

- *Medzi dobrovoľníctvom a sociálnym vylúčením existuje pozitívna súvislosť.* Na túto skutočnosť upozorňuje aj dokument Volunteering and Social development (1999). Ľudia, ktorí sú všeobecne vylúčení, sú ohrození sociálnym vylúčením aj v rámci dobrovoľníckych aktivít. U najviac marginalizovaných skupín spoločnosti je totiž najmenšia pravdepodobnosť participácie. Najmenej zapojenými skupinami do dobrovoľníckych aktivít na Slovensku boli nezamestnaní respondenti, ľudia s najnižším vzdelaním a ľudia s najnižším príjmom. Je zrejmé, že nezamestnanosť, nízke vzdelanie a nízky príjem sú charakteristiky respondentov a respondentiek, ktoré navzájom súvisia. Pre všetky uvedené skupiny bol významnou bariérou zapojenia sa do formálneho dobrovoľníctva nezáujem. Je to reálna bariéra, ktorá môže byť spôsobená ťažkými životnými okolnosťami, v ktorých sa tieto osoby nachádzajú, a z tohto dôvodu neprejavujú záujem o angažovanie sa vo sfére dobrovoľníckej pomoci. Sami totiž túto pomoc môžu v rôznych oblastiach skôr potrebovať. U nezamestnaných respondentov a respondentiek môže byť nezáujem výrazom stavu apatie spôsobenej samotným stavom nezamestnanosti. Nezáujem však nie je jedinou bariérou. Pri ľuďoch s najnižším vzdelaním a príjmom bolo významnou bariérou zapojenia sa do formálneho dobrovoľníctva aj nepožiadanie o pomoc. U skupiny so základným vzdelaním sa k tejto bariére pridala aj neinformovanosť a finančné náklady spojené s vykonávaním dobrovoľníckych aktivít. Nízka participácia uvedených skupín v dobrovoľníctve teda nesúvisí len s ich nezaujmom, ale je aj záležitosťou bariér spojených s absenciou vhodných spôsobov zameraných na informovanie a zapojenie týchto skupín do dobrovoľníctva. Zapojenie ľudí, ktorých môžeme definovať ako vylúčených z dobrovoľníctva, si bude vyžadovať špeciálne stratégie a programy. Dobrovoľníctvo totiž môže účinne prispievať k sociálnej integrácii len vtedy, ak sa vytvoria príležitosti pre väčšiu participáciu ľudí z vylučovaných skupín.
- *Najmenej zapojenou v oboch typoch dobrovoľníctva je najmladšia veková kategória 15 až 19-ročných.* Nízke zapojenie sa najmladšej vekovej kategórie do dobrovoľníctva súvisí podľa nášho názoru najmä s chýbajúcou výchovou k dobrovoľníctvu na základných a stredných školách. Svedčí o tom aj zistenie, že nepožiadanie o pomoc bolo pre túto vekovú skupinu (a tiež študentov a študentky stredných škôl) významne častejšou bariérou nezapojenia sa do dobrovoľníctva. Aj keď dobrovoľnícke programy a projekty na niektorých školách fungujú, stále sú skôr výnimkou ako pravidlom. V zahraničí pritom existuje viacero úspešných projektov, ktoré začleňujú dobrovoľnícke skúsenosti do vzdelávania už pre žiakov a žiačky základných škôl založené na koncepcii service-learning. V prípade rozvoja školskej sociálnej práce by mohla byť jedna z kompetencií sociálnych pracovníkov a pracovníčok v spolupráci s učiteľmi a učiteľkami aj kompetencia rozvoja dobrovoľníckych programov a projektov. Zároveň vnímame zapojenie sa tejto cieľovej skupiny aj ako dôležitú výzvu sociálnej práce s mládežou. Aj pracovníci a pracovníčky organizácií poskytujúcich sociálne služby či pracujúci v rámci samospráv by v tejto cieľovej skupine mohli nájsť významný potenciál. Jej zapojenie do dobrovoľníckych aktivít možno vnímať za kľúčové aj z hľadiska budúcnosti dobrovoľníctva. Ako dokazujú viaceré výskumy realizované v zahraničí, ak mladí ľudia zažili dobrovoľnícku skúsenosť počas štúdia na základnej a strednej škole, zapájajú sa vo vyššej miere do dobrovoľníckych aktivít aj v neskoršom veku.

- *Druhú významnú skupinu dobrovoľníkov a dobrovoľníčok z hľadiska sociálnej práce predstavujú seniory a seniorky. U starších ľudí sa dobrovoľníctvo môže stať výrazom aktívneho starnutia, pomáha prispôbiť sa novej štruktúre dňa bez práce, poskytuje pocit užitočnosti. V prípade formálneho dobrovoľníctva je angažovanosť vekovej skupiny nad 60 rokov približne v priemere celej populácie. Zo skupiny 60 až 69 ročných sa zapojilo do formálneho dobrovoľníctva 28,7 % respondentov a respondentiek, z vekovej skupiny nad 70 rokov 27,3 %. Významne menej pravidelných dobrovoľníkov pritom nachádzame medzi skupinou ľudí starších ako 70 rokov. Na druhej strane ide o skupinu, ktorá sa významne viac angažuje v neformálnej dobrovoľníckej pomoci. Až 59,1 % respondentov a respondentiek z tejto skupiny sa angažovalo v neformálnej pomoci v posledných 12 mesiacoch. Zároveň medzi seniormi nachádzame v prípade formálnej aj neformálnej pomoci významne viac dlhodobých dobrovoľníkov a dobrovoľníčok, ktorí sa angažujú v dobrovoľníctve nielen dlhšie ako rok, ale dlhšie ako 5 rokov. Môže ísť o respondentov a respondentky, ktorí/ktoré boli aktívne aj v rámci ich produktívneho veku. Aj pre respondentov a respondentky nad 70 rokov bolo významnou bariérou zapojenia sa do formálneho dobrovoľníctva nepožiadanie o pomoc. Podľa nášho názoru to svedčí o nedostatočnej ponuke pre túto cieľovú skupinu, ktorá môže byť produktom stereotypného vnímania starších ľudí len ako objektov dobrovoľníckej pomoci, nie vykonávateľov dobrovoľníctva. Významnejšie zapojenie tejto skupiny do dobrovoľníctva v kontexte organizácií predstavuje výzvu pre subjekty pôsobiace v rôznych oblastiach. Pre vekovú skupinu 70 a viac ročných nie je významnou bariérou zapojenia sa do formálneho dobrovoľníctva nedostatok času, o čom svedčí aj jej významné angažovanie sa v neformálnej dobrovoľníckej pomoci. Na druhej strane zdravotné problémy sú významnou prekážkou dobrovoľníctva najmä pre vyššie vekové skupiny. Pri zapájaní vyšších vekových skupín bude teda potrebné tieto limity rešpektovať. Ako uvádzajú Balogová, Mračková a Repková (2011), dobrovoľníctvo seniorov stavia primárne na heterogenite seniorskej populácie, na celkovo sa zlepšujúcom zdravotnom stave staršej populácie, pre časť ktorej sa cez dobrovoľnícke programy vytvára priestor pre intrageneračnú solidaritu a aktívne prežívanie vyššieho veku.*

2. Dobrovoľníctvo ako výzva pre vzdelávanie v sociálnej práci

Výzvy dôležité pre prax sociálnej práce sú úzko spojené s výzvami v oblasti vzdelávania sociálnych pracovníkov a pracovníčok. Počas pregraduálnej prípravy sú sociálni pracovníci a sociálne pracovníčky pripravované pre viaceré pozície a role. Jednou z týchto rolí by mala podľa nášho názoru byť aj rola koordinátorov a koordinátoriek dobrovoľníckych programov. Sociálni pracovníci a pracovníčky sú vhodnými nositeľmi tejto role predovšetkým preto, že disponujú širokou škálou kompetencií týkajúcich sa:

- práce s klientmi (jednotlivcami, skupinami, komunitami a spoločnosťou),
- organizácie a pracovného tímu,
- systému sociálnych služieb.

Ako konštatuje aj Mydlíková (2002, s. 42), zavedením predmetu dobrovoľníctvo do učebných osnov študentov sociálnej práce sa dostáva v modernom poňatí tejto vednej disciplíny do povedomia mladých odborníkov dobrovoľníctvo ako neoddeliteľná súčasť sociálnej práce na Slovensku.

Dobrovoľníctvu v spojení s pregraduálnou prípravou sociálnych pracovníkov a pracovníčok sa doposiaľ venovala pozornosť najmä v súvislosti s jeho vnímaním ako formy praxe. Príspevky zamerané na dobrovoľníctvo ako súčasť vysokoškolskej prípravy študentov a študentiek sociálnej práce pravidelne uverejňujú a prezentujú: Beata Balogová, Mária

Bayerová, Martin Béreš, Alžbeta Brozmanová Gregorová, Mária Krkošková, Tatiana Matulayová, Alžbeta Mrázová, Eva Mydlíková, Libuša Radková, Lenka Vavrinčíková a iní.

Potreba rastu profesionalizácie práce s dobrovoľníkmi a dobrovoľníčkami však poukazuje na to, že odborníci a odborníčky, ktorí/ktoré majú dobrovoľnícke program manažovať, potrebujú byť na túto rolu špeciálne pripravovaní. Ako uvádza Gay (2000), začiatky histórie manažmentu dobrovoľníctva siahajú do 60. rokov 20. storočia, kedy organizácie poskytujúce sociálne služby v Anglicku začali prvýkrát prijímať platených pracovníkov a pracovníčky, ktorí/ktoré mali manažovať dobrovoľnícke programy. Dodávajú, že snaha o profesionalizáciu práce s dobrovoľníkmi a dobrovoľníčkami má mnoho dôvodov, pričom za najdôležitejšie je možné považovať nasledovné:

- očakávania vlády a spoločnosti od služieb poskytovaných dobrovoľníkmi a dobrovoľníčkami sa stále zvyšujú;
- pri práci s dobrovoľníkmi a dobrovoľníčkami je potrebné dosahovať čo najlepšiu možnú prax, aby zdroje, ktoré sú reprezentované dobrovoľníkmi a dobrovoľníčkami, boli manažované s čo najväčším efektom;
- je nevyhnutné zabezpečiť, aby mali na jednej strane prospech z dobrovoľníctva odberatelia služieb a na druhej strane, aby v tom istom čase prinieslo dobrovoľníctvo zmysluplnú a príjemnú skúsenosť;
- dobrovoľníctvo prispieva podstatne k sociálnej inklúzii.

Jedným zo spôsobov, ako túto prípravu realizovať, je začlenenie výberového predmetu venujúceho sa problematike manažovania dobrovoľníctva do ponuky pre študentov a študentky. Konceptiu takéhoto predmetu je možné vytvárať aj v spolupráci s odborníkmi a odborníčkami z praxe. Takýto predmet je napríklad súčasťou ponuky pre študentov a študentky na Pedagogickej fakulte Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici. Aktuálne s názvom Tretí sektor a mimovládne organizácie 3.

Cieľom tohto predmetu je rozvinúť vedomosti a zručnosti v koordinovaní dobrovoľníckych programov v sociálnej oblasti. Študenti a študentky získajú vedomosti v oblasti manažmentu dobrovoľníkov a dobrovoľníčok, osvoja si zručnosti, ako plánovať proces práce s dobrovoľníkmi a dobrovoľníčkami, ako ich získavať, vyberať, školiť a viesť, ako sa o nich starať, ako ich udržať a motivovať.

Študenti a študentky počas celého semestra pripravujú postupne v skupinách dobrovoľnícky program pre konkrétnu organizáciu. Ich úlohou je túto organizáciu v úvode vyhľadať a dohodnúť sa s jej pracovníkmi a pracovníčkami na tom, že budú dobrovoľnícky program pre nich spracovávať, nakoľko potrebujú získať pre analýzu potrieb organizácie vo vzťahu k dobrovoľníkom a plánovanie dobrovoľníckeho programu viacerú dôležitých informácií. Zo skúseností z prvého roka môžeme potvrdiť, že organizácie, ktoré študenti a študentky kontaktovali, takúto formu spolupráce veľmi uvítali, nakoľko dostanú k dispozícii hotový dobrovoľnícky program pre ich organizáciu. Málokteré z organizácií v praxi totiž pracujú s písomne spracovaným dokumentom, respektíve smernicami o práci s dobrovoľníkmi v organizácii, aj keď pomoc dobrovoľníkov využívajú. Takto spracovaný dokument je pritom jedným zo štandardov práce s dobrovoľníkmi a dobrovoľníčkami v organizácii a súčasťou jej profesionalizácie.

Literatúra:

- Brozmanová Gregorová, A. et al.: *Dobrovoľníctvo na Slovensku – výskumné reflexie*. Bratislava : Iuventa, 2012. ISBN 978-80-8072-119-0
- Evans, E. – Saxton, J.: *The 21st Century volunteer*. Report on the changing face of volunteering in the 21st Century. London: 2005.
- FRIČ, P. – POSPÍŠILOVÁ, T. et al.: *Vzorce a hodnoty dobrovolnictví v české společnosti na začátku 21. století*. Praha: AGNES, 2010. ISBN 978-80-903696-8-9

- Gay, P. Delivering the goods: The work and future direction of volunteer management. In *Voluntary Action*, Volume 2, 2000, Number 2, s. 45-57.
- Handly, F. – Hustinx, L.: The Why and How of Volunteering. In: *Nonprofit management and Leadership*, vol. 19, no. 4, Summer 2009, s. 549-558.
- Matulayová, T.: Fenomén dobrovoľníctva optikou andragogiky a sociálnej práce. In *Fenomén dobrovoľníctva v sociálnych službách*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, 2011, ISBN 978-80-970485-5-6, s. 6-16.
- Mydlíková, E.: Dobrovoľníctvo na Slovensku alebo „Čo si počať s dobrovoľníkom“. Bratislava: ASSP, 2002. ISBN 80-968713-0-7

Kontakt:

PhDr. Alžbeta Brozmanová Gregorová, PhD.
Katedra sociálnej práce
Pedagogická fakulta Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici
Ružová 13, 974 11 Banská Bystrica
Slovensko
Tel: +42484364783
E-mail: alzbeta.gregorova@umb.sk